

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА**

Схвалено

Вченою радою ІН НАН України,
протокол № 8
від «11» вересня 2024 року

Затверджено

на засіданні відділу соціальної антропології
ІН НАН України
протокол № 7

від «09» вересня 2024 року

Завідувачка відділу соціальної антропології

Оксана КІСЬ

Силабус з навчальної дисципліни

«Антропология фольклору»,

що викладається у межах підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти – доктора філософії – спеціальності

032 «Історія та археологія»

Силабус навчальної дисципліни “Антропология фольклору”

Назва курсу	Антропология фольклору
Адреса викладання курсу	Інститут народознавства НАН України, пр. Свободи, 15 м. Львів, 79000
Науковий відділ за яким закріплена дисципліна	Відділ соціальної антропології
Галузь знань, шифр та назва спеціальності	03 гуманітарні науки; 032 історія та археологія
Викладач курсу	Кузьменко Оксана Мирославівна, докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця
Контактна інформація викладачів	o.kuzmenko@nas.gov.ua
Консультації по курсу відбуваються	Щовівторка, 16:00–17:00 год. (пр. Свободи, 15, каб. 54) Можливе проведення он-лайн консультацій з використанням платформи zoom чи google meet (для погодження часу проведення консультації треба написати на електронну пошту викладача).
Сторінка курсу	
Інформація про дисципліну	Курс знайомить з історією становлення антропологічного виміру дослідження сучасного фольклору, інституціями, теорією та методологією антропології фольклору. Аспіранти здобудуть ґрунтовні знання та практичні навички для самостійної розробки та здійснення досліджень у форматі міждисциплінарного вивчення усної народної творчості, що функціонує у широкому полі масової культури. Передбачено вивчення фольклорної інтерпретації актуальних суспільно-історичних подій та повсякдення окремих великих груп людей, об'єднаних за місцем проживання, віком, гендером, професією, політичними переконаннями тощо. Студенти опанують конкретні методи пошуку і техніки запису фольклорних та інших уснословесних текстів з ознаками фольклорності (метод інтерв'ювання респондентів), навчатися належно паспортизувати та архівувати фольклорні документи, а також здійснювати їх аналітичне опрацювання.
Коротка анотація курсу	Курс “Антропология фольклору” є дисципліною за вибором зі спеціальності 032 історія та археологія для освітньої програми, яка викладається в 3 семестрі в обсязі п'яти кредитів (за Європейською Кредитно-Трансферною Системою ECTS).
Мета та цілі курсу	Мета курсу – сформувати в слухачів (аспірантів) комплекс теоретико-методологічних знань та практичних навичок для дослідження українського фольклору, окремих жанрів фольклору та пост-фольклору в аспекті їх когнітивної заданості та антропоцентричності. Виробити уміння застосовувати низку фольклористичних методів у двох ключових напрямках: 1) пошуково-польова робота; 2) філологічний аналіз тексту. Завдання – ознайомити із особливостями сучасного функціонування фольклору в українській усній, писемній та медіа-традиції; визначити місце в роль фольклористики у мережі гуманітарних дисциплін.

**Література для
вивчення
дисципліни**

Основна література:

- Бріцина О. *Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства*: монографія. Київ: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2006. 400 с.
- Буряк В. Фольклорне мислення як система інформаційного відображення: еволюція теоретичного осмислення. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2006. Вип. 37. С. 45–58.
- Валодзіна Т. *Цела челавека: слова, міф, ритуал*. Мінск: Тэхналогія, 2009. 431 с.
- Пастух Н. Повсякдення війни Росії проти України в усних історіях українців,» Вовчак А., Довгалюк І. Фольклористична практика. Засади підготовки і проведення фольклористичного польового дослідження, упоряд., транс. й архів. зібраного фольклорного матеріалу: навч.-метод. посібник: Вид-ня ЛНУ, 2024, с. 168-189.
- Гайдай М. М. *Народна етика у фольклорі східних і західних слов'ян*. Київ: Наук. думка, 1972. 198 с.
- Гірц К. *Інтерпретація культур*: вибране есе /пер. з англ. Н. Комарова. Київ: Дух і літера, 2001. 541 с.
- Гримич М. Деякі аспекти антропології тілесного в українській фольклорній традиції (до питання про роздільне існування частин тіла). *Тіло в текстах культур*. Київ: ІМФЕ, 2003, с. 44-50.
- Грищенко І. Аналітика сучасного фольклорного процесу (фольклор у пропаганді та інформаційній обороні). *Матеріали наук.-практ. конф. «Восьмі наукові фольклористичні читання, присвячені проф. Лідії Дунаєвській»*: зб. тез. Київ, 2015. С. 14–15.
- Давидюк В. *Первісна міфологія українського фольклору*. Луцьк: Вежа, 1997. 296 с.
- Дельєж Р. *Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії* / пер. з фр. Є. Марічева. Київ: Видав. Дім. «Києво-Могилянська академія», 2008. 287 с.
- Івановська О. П. Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктності: монографія. Київ: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. 227 с.
- Іваннікова Л. Поминальні практики кінця ХХ – початку ХХІ століття: контамінація традицій. *Народознавчі зошити*. 2023. № 4 (172), с. 964-977.
- Кирчів Р. Сім'я в українському фольклорі. *Карпати. Людина. Етнос. Цивілізація*. Івано-Франківськ, 2009. № 1. С. 178–199.
- Коваль-Фучило І. *Українські голосіння: антропологія традиції, поетика тексту*: монографія. Київ: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2014. 360 с.
- Копаниця Л. Про українську чутливість як духовну і культурну доміную. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*: зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 36. С. 137–144.
- Кузьменко О. *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн)*. Львів, 2018. 728 с. 16 іл.
- Кузьменко О. Коли традиція має значення: віщі сни про російську війну проти України в контексті фольклорної традиції. *Народознавчі зошити*. 2023. № 5 (173), с. 1271-1283.
- Кузьменко О. «Ой у лузі червона калина похилилася...», або чому стрілецька пісня стала символом визвольної війни та маркером української ідентичності. *Народознавчі зошити*. 2022, 3 (165), с 706—720.
- Кузьменко О. Як відреагувала народна творчість на російсько-українську війну або чому «орк дивиться в Гаагу»? *ПЕРЕЛОМ: війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками*. Кн. 3 / відпов. ред. В. Смолій; упоряд. Г. Боряк, О. Ясь, С. Блашук. НАН України. Київ: Інститут історії України, 2023, с.438–445.

- Кузьменко О. «Та й вернуся, та й стану розкажу, як на Німеччині горе»: жіночі досвіди примусової праці у час Другої світової війни у фольклорних репрезентаціях. *Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації*, за наук. ред. О. Кісь. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2023, с. 79-113.
- Лабашук О. Об'єкт і предмет дослідження в сучасній польській фольклористиці: антропологічне спрямування і методологічний плюралізм. *Studia methodologica*. 2009. Вип. 28. С. 162–170.
- Леві-Стросс К. Антропология і фольклор. *Структурна антропология* / пер. з фр. З. Борисюк. Київ: Основи, 1997. С. 339.
- Лисюк Н. *Постфольклор в Україні*. Київ: Агентство «Україна», 2012. 348 с.
- Микитенко О. Фольклорний текст в аспекті когнітивної та антропоцентричної парадигми: категорія модальності. *Македонска академија на науките и уметностите: Одделение за лингвистика и литературна наука*, Скопје, 2012. 37 (1–2). С.113–125.
- Мушкетик Л. Г. *Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі оповідальної традиції українців та угорців*: монографія. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2010. 320 с.
- Потебня А. *Символ и миф в народной культуре* / сост., подг. текстов, ст. и коммент. А.Л. Топоркова. Москва: Лабиринт, 2000. 480 с.
- Франко І. Студії над українськими народними піснями. *Зібрання творів: у 50 т.* / ред. колег. М.Д. Бернштейн та ін. Київ: Наук. думка, 1984. Т. 42. 598 с.
- Харчишин О. Український фольклор у сучасній студентській субкультурі: жанрове окреслення. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. Вип. 43. С. 85-93.
- Шевчук Т. М., Ставицька Я. В. *Українська усна смотлущна традиція початку ХХ століття* (розвідки та тексти). Київ : Дуліби, 2017. 224 с.
- Allen B. Oral history: the folk connection. *The Past Meets the Present: Essays on Oral History* / ed. by Devid Stricklin, Rebecca Sharpless. Lanham; New-York; London: University Press of America, 1988. S. 15–26.
- Antropologia słowa: zagadnienia i wybór tekstów* / opracowali Grzegorz Godlewski, Andrzej Mencwel, Roch Sulima ; wstęp i redakcja Grzegorz Godlewski. Warszawa : Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego, 2004. 772 s.
- A Companion to Folklore*, ed. by Regina F. Bendix and Galit Hasan-Rokem. Oxford: Wiley Blackwell, 2014.
- The Bible in Folklore Worldwide. A Handbook of Biblical Reception in Jewish, European Christian, and Islamic Folklores*. Vol. 1 / Ed. by E. Ziolkowski. Berlin; Boston: De Gruyter, 2017.
- Brunvand J.H. *The Study of American Folklore*. 2 ed. New York; London, 1978.
- Hajduk-Nijakowska J. Druga młodość folklorystyki wprowadzenie do dyskusji. *Nowe konteksty badań folklorystycznych* / red. nauk. J. Hajduk-Nijakowska, T. Smolinska. Wrocław, 2011. S. 9–28.
- Lakoff, George; Johnson, Mark. 1980. *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press, (parts 1-6), p. 3-32. https://ceulearning.ceu.edu/pluginfile.php/100337/mod_forum/attachment/9319/Metaphors%20We%20Live%20By.pdf
- Narrating, doing, experiencing: Nordic folkloristic perspectives*, ed. by Annikki Kaivola-Bregenhøj, Barbro Klein & Ulf Palménfelt/Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden (Studia Fennica, Folkloristica 16).
- Simonis, P. de/Dei, F. "Wartime Folklore: Italian Anthropology and the First World War," In: Reinhard Johler, Christian Marchetti/Monique Scheer (Eds.), *Doing Anthropology in Wartime and War Zones*. Bielefeld: 2014, p. 75-98.
- Sulima R. Folklorystyka jako antropologia słowa mówionego. *Lud*. 2002, 1: 81-92.

- Smith, W. Marian. 1959. The Importance of Folklore Studies to Anthropology, *Folklore*, 70:1, 300-312.
- Wierzbicka A. *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York: Oxford University Press, 1997.
- Zowczak M. *Biblia Ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej*. Toruń: Wyd-wo naukowe Un-tu Mikołaja Kopernika, 2013.
- Додаткова:**
- Гайдеггер М. Дорогою до мови / пер. з нім. В. Кам'янця. Львів: Літопис, 2007. 230 с.
- Гінда О. Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку ХХІ століття в контексті фольклорної традиції. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 546 с.
- Гнатюк В. Нарис української міфології / підготовка тексту Р. Кирчіва. Львів: ІН НАН України, 2000. С. 189-204.
- Гримич М. *Антропологія війни. Case study: дивізія «Галичина»*. Київ: Дуліби, 2017. 256 с.
- Грушевська К. Людський колектив, як підвалина пам'яті. *Вибрані праці: у 3 т. / редкол.: С. Мишанич та ін.* Донецьк: Норд-Прес, 2007. Т. 3. С. 229-242.
- Народна культура українців. Життєвий цикл людини: у 5 т. / за наук. ред. М. Гримич. Київ: Дуліби, 2008-2016.
- Пилипчук С. «Велика психологія цивілізованої душі»: Іван Франко – критик антропологічної школи. *Фольклористична концептосфера Івана Франка*. Львів: Вид-ня ЛНУ ім. І. Франка, 2014. С. 31-43
- Angutek D. *Kulturowe wymiary krajobrazu. Antropologiczne stadium recepcji przyrody na prowincji: od teorii do empirii*. Poznań: Bogucki Wyd-wo Naukowe, 2013. 355 s.
- Būgienė L. Folkloras ir politika: prigimtinės sąsajos ir įsišaknijusios stigmatos", *Tautosakos darbai*, 61, 2021, p. 156–172. <http://www.ilti.lt/failai/TD61-156-172.pdf> <https://doi.org/10.51554/TD.21.61.07>
- Between Folk Culture and Global Culture in Contemporary Europe* / ed. Anna Brzozowska-Krajka. Lublin, 2019. 260 s.
- Burshta W. J. Oko i pióro antropologa. Ojczyzny słowa. Narracyjne wymiary kultury / red. W. J. Burshta, W. Kuligowski. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk ; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2002. S. 150–166.
- The Storytelling Human: Lithuanian Folk Tradition Today*, edit. by Būgine Lina. Boston: Academic Studies Press, 2020. 290 p.
- Frontiers of Folklore*, edit. by William R. Bascom. New York: Routledge/ <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780429050756/frontiers-folklore-william-bascom>
- Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*, edited by Trevor J. Blank. University Press of Colorado, 2009. <https://doi.org/10.2307/j.ctt4cgrx5.5>.
- Kowalski P. Folklorystyka na nowych obszarach: antropologia mediów, [w:] *Nowe konteksty badań folklorystycznych*, red. nauk. J. Hajduk-Nijakowska, T. Smolińska, Wrocław 2011, s. 39-52.
- Meaning of Folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes*, edit. and introduction by Simon J. Bronner. University Press of Colorado, 2007,

- Smith, W. Marian. 1959. The Importance of Folklore Studies to Anthropology, *Folklore*, 70:1, 300-312.
- Wierzbicka A. *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York: Oxford University Press, 1997.
- Zowczak M. *Biblia Ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej*. Toruń: Wyd-wo naukowe Un-tu Mikołaja Kopernika, 2013.
- Додаткова:**
- Гайдеггер М. Дорогою до мови / пер. з нім. В. Кам'янця. Львів: Літопис, 2007. 230 с.
- Гінда О. Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку ХХІ століття в контексті фольклорної традиції. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 546 с.
- Гнатюк В. Нарис української міфології / підготовка тексту Р. Кирчіва. Львів: ІН НАН України, 2000. С. 189-204.
- Гримич М. *Антропологія війни. Case study: дивізія «Галичина»*. Київ: Дуліби, 2017. 256 с.
- Грушевська К. Людський колектив, як підвалина пам'яті. *Вибрані праці: у 3 т. / редкол.: С. Мишанич та ін.* Донецьк: Норд-Прес, 2007. Т. 3. С. 229-242.
- Народна культура українців. Життєвий цикл людини: у 5 т. / за наук. ред. М. Гримич. Київ: Дуліби, 2008-2016.
- Пилипчук С. «Велика психологія цивілізованої душі»: Іван Франко – критик антропологічної школи. *Фольклористична концептосфера Івана Франка*. Львів: Вид-ня ЛНУ ім. І. Франка, 2014. С. 31-43
- Angutek D. *Kulturowe wymiary krajobrazu. Antropologiczne stadium recepcji przyrody na prowincji: od teorii do empirii*. Poznań: Bogucki Wyd-wo Naukowe, 2013. 355 s.
- Būgienė L. Folkloras ir politika: prigimtinės sąsajos ir įsišaknijusios stigmatos", *Tautosakos darbai*, 61, 2021, p. 156–172. <http://www.ilti.lt/failai/TD61-156-172.pdf> <https://doi.org/10.51554/TD.21.61.07>
- Between Folk Culture and Global Culture in Contemporary Europe* / ed. Anna Brzozowska-Krajka. Lublin, 2019. 260 s.
- Burshta W. J. Oko i pióro antropologa. Ojczyzny słowa. Narracyjne wymiary kultury / red. W. J. Burshta, W. Kuligowski. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk ; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2002. S. 150–166.
- The Storytelling Human: Lithuanian Folk Tradition Today*, edit. by Būgine Lina. Boston: Academic Studies Press, 2020. 290 p.
- Frontiers of Folklore*, edit. by William R. Bascom. New York: Routledge/ <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780429050756/frontiers-folklore-william-bascom>
- Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*, edited by Trevor J. Blank. University Press of Colorado, 2009. <https://doi.org/10.2307/j.ctt4cgrx5.5>.
- Kowalski P. Folklorystyka na nowych obszarach: antropologia mediów, [w:] *Nowe konteksty badań folklorystycznych*, red. nauk. J. Hajduk-Nijakowska, T. Smolińska, Wrocław 2011, s. 39-52.
- Meaning of Folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes*, edit. and introduction by Simon J. Bronner. University Press of Colorado, 2007,

	<p>https://web.archive.org/web/20170921213539id_/http://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1077&context=usupress_pubs</p> <p>Słownik stereotypów i symboli ludowych / koncepcja całości i red. J. Bartmiński. T. 1. Kosmos. Lublin: Wydawnictwo Un-tu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999. 482 c.</p> <p>Sulima R. Rekonstrukcje i interpretacje. Od folklorystyki do antropologii codzienności. <i>Folklorystyka. Dylematy i perspektywy</i> / red. nauk. D. Simonides. Opole: Wyd-wo Un-tu Opolskiego; Instytut Filologii Polskiej, 1995. S. 55–72.</p> <p>Wierzbicka A. <i>Emotions across Languages and Cultures. Diversity and Universals</i>. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 349 p.</p>
Тривалість курсу	150 год
Обсяг курсу	50 год аудиторних занять (з них 26 год лекцій, 24 год семінарів), 70 год самостійної роботи та 30 год на виконання індивідуального проекту
Очікувані результати навчання	<p>Після завершення цього курсу студент буде знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • теоретичні засади та методологічні принципи світової та української фольклористики ХХ– початку ХХІ ст.; • методику організації фольклористичного дослідження в різних умовах соціально-фізіологічної (не)активності респондентів; • методи пошуку респондентів та методики їх інтерв'ювання; • правові та етичні аспекти роботи у форматі польової/кабінетної/архівної фольклористичної праці; • стандарти і правила архівування/оцифрування фольклорних текстів <p>вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • критично опрацьовувати літературу, уміти визначати необхідні для фольклористичного аналізу праці із суміжних дисциплін; готувати історіографічні огляди з актуальних проблем сучасної фольклористики; • знаходити респондентів та встановлювати з ними доброзичливий контакт з метою наближення до «контекстної ситуації»; • проводити сеанс запису усних текстів із застосуванням питальника, а також різних аудіо-, відео-методик та технік; • належно оформлювати та опрацьовувати документацію фольклорних текстів; • використовувати фольклорні матеріали для дослідницьких, освітніх та громадсько-культурних проектів.
Ключові слова	фольклористика, антропологія, фольклорний текст, фольклорність, пост-фольклор, фольклористичне дослідження
Формат курсу	Очний
Теми	<p>Тема 1. Фольклор – мистецтво життя (або чому і де фольклористика взаємодіє з етнологією та соціокультурною антропологією).</p> <p>Тема 2. Діалог фольклористики та антропології (школи, постаті, платформи).</p> <p>Тема 3. Антропоцентрична парадигма української фольклористики кінця ХІХ – початку ХХІ ст</p>

	<p>Тема 4. Фольклор у культурі села. Міфологічні вірування людини та антропологія релігії</p> <p>Тема 5. Фольклор і антропологія міста</p> <p>Тема 6. Фольклор крізь призму віку та гендера</p> <p>Тема 7. Антропологія війни в синтезі усної історії та фольклористики</p> <p>Тема 8. Фольклор і антропологія влади</p> <p>Тема 9. Традиційний та новітній фольклор в мережі Інтернет та масмедіа</p> <p>Тема 10. Епідемічний та карантинний фольклор у розрізі медичної антропології</p>
Підсумковий контроль, форма	<i>Залік</i> проводиться у формі презентації-захисту та перехресного (взаємного) рецензування індивідуальних фольклористичних міні-досліджень.
Пререквізити	Для вивчення курсу аспіранти потребують базових знань з української історії XIV-XIX ст. та новітньої історії (XX – початку XXI ст.), з етнолінгвістичних та гендерних студій, етнології, антропології, а також з іноземних мов (англійської, російської, польської)
Навчальні методи та техніки, які будуть використовуватися під час викладання курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Презентація, • лекції, • семінари, практичні, • групові завдання, • індивідуальні проекти
Необхідне обладнання	Із урахуванням особливостей дисципліни, студентам необхідно мати цифрові диктофони (або смартфони з функцією аудіозапису) для запису текстів чи інтерв'ю, фотоапарати (або смартфони з фотокамерою) для фотофіксації, а також персональні комп'ютери для опрацювання аудіозаписів та підготовки матеріалів проекту. Для презентації проектів потрібен проектор та ноутбук .
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду навчальної діяльності)	<p>Оцінювання проводиться за 100-бальною шкалою. Бали нараховуються за таким співвідношенням:</p> <p>присутність та активність – 30 %</p> <p>самостійне опрацювання наукової літератури – 20 %</p> <p>пошукова робота та індивідуальне дослідження – 40 %</p> <p>рецензія та захист дослідження – 10 %</p> <p>Відвідування занять є невід'ємною складовою навчання. Очікується, що студенти відвідають усі лекції і практичні заняття курсу.</p> <p>Письмові роботи: у межах виконання індивідуальних фольклористичних міні-досліджень, аспіранти повинні письмово оформити супровідні документи до упорядкованої колекції фольклорних текстів, записаних згідно із обраною тематикою (повний паспорт тексту), подати їх короткий жанрово-тематичний, концептуальний аналіз.</p> <p>Академічна доброчесність: Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел, списування, залучення сторонніх осіб до виконання завдань становлять, але не обмежують, приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак</p>

	<p>академічної недоброчесності у роботі студентів є підставою для її незарахування, незалежно від масштабів виявленого плагіату чи обману. Жодні форми порушення академічної доброчесності не толеруються.</p> <p>Література. Наукова література, яку студенти не зможуть знайти самостійно, буде їм надана в паперовому/електронному вигляді для особистого використання виключно в освітніх цілях (без права її передачі третім особам чи поширення).</p>
Форма заліку	Залік відбувається у формі захисту індивідуальних фольклористичних міні-досліджень (письмова робота) та перехресного його рецензування. При їхній оцінці враховуватиметься науковий рівень, самостійність, творчий підхід, повнота виконаного завдання
Опитування	Анкету з метою оцінювання якості курсу буде надано після завершення курсу.